

Woordvorming en spelling – Docenten- en antwoordblad

Begeleiding, differentiatie, antwoorden en feedback

Inleiding	2
Antwoordmodel	8
Opdracht 1 – Samenstelling of woordgroep?	8
Opdracht 2 – Bouw nieuwe woorden	8
Opdracht 3 – Bouw het woord stap voor stap op	9
Opdracht 4 – Verbeter een tekst uit de beroepspraktijk	10
Opdracht 5 – Vergelijk betekenis en spelling	11
Opdracht 6 – Onderzoek een authentieke tekst	12
Opdracht 7 – Onderzoek een moeilijker geval	13

Taal-coach.nl – Verdiepingsmateriaal**Woordvorming en spelling – Docenten- en antwoordblad**

Begeleiding, differentiatie, antwoorden en feedback

Bij leerlingactiviteit: Wanneer schrijf je woorden aan elkaar?

Doelgroep leerlingmateriaal: bovenbouw vmbo en mbo 3–4

Opbouw: van taalniveau 2F naar 3F

Inleiding

Dit document hoort bij het leerlingblad *Wanneer schrijf je woorden aan elkaar?* Het bevat informatie over de positie en inzet van de activiteit, drie mogelijke leerroutes, aanwijzingen voor begeleiding en differentiatie en een volledig antwoordmodel met verklarende feedback.

Het document is in de eerste plaats bedoeld voor docenten Nederlands. Ook vakdocenten, praktijkbegeleiders en studiebegeleiders kunnen het gebruiken wanneer leerlingen of studenten werken met schooltaal, vaktaal of beroepsgerichte teksten. Het antwoordgedeelte kan bovendien worden gebruikt voor zelfstandig nakijken.

Positie van het materiaal

De activiteit is verdiepingsmateriaal bij taal-coach.nl. De website biedt de toegankelijke basisuitleg. In het leerlingblad wordt die basis kort herhaald en vervolgens toegepast bij analyse, brongebruik, revisie en verantwoording.

De activiteit verbindt:

- morfologie en woordvorming;
- spelling van samenstellingen;
- taalverzorging;
- schrijven en reviseren;
- schooltaal, vaktaal en beroepstaal.

Het Referentiehandboek Taalkunde voor het Onderwijs vormt de inhoudelijke achtergrond. De officiële spellingregels worden gecontroleerd met de Leidraad van de Woordenlijst Nederlandse Taal. e-ANS wordt gebruikt voor de taalkundige beschrijving van woordvorming.

De activiteit is geen volledige leergang spelling en geen zelfstandige toets van referentieniveau 2F of 3F.

Leerdoelen

Na de activiteit kan de leerling of student:

- een samenstelling onderscheiden van een woordgroep;
- de opbouw en betekenis van een samenstelling onderzoeken;
- eenvoudige en langere samenstellingen correct aaneenschrijven;

- bij veel samenstellingen het rechterdeel als kern herkennen;
- twijfelgevallen controleren met een betrouwbare taalbron;
- fouten in een school- of beroepstekst opsporen en verbeteren;
- spellingkeuzes kort en duidelijk verantwoorden.

Benodigde voorkennis

Voor de basisroute is weinig vaktaalkundige voorkennis nodig. De leerling moet:

- eenvoudige instructies kunnen lezen;
- herkenbare woorden kunnen onderscheiden;
- een korte uitleg of voorbeeld kunnen volgen;
- eenvoudige zinnen kunnen schrijven.

Voor de verdiepingroute is het wenselijk dat de leerling of student:

- gewone samenstellingen meestal herkent;
- zelfstandig een korte tekst kan reviseren;
- informatie in een digitale taalbron kan opzoeken;
- gemaakte keuzes in enkele zinnen kan uitleggen.

Begrippen als *morfeem*, *morfologische boom* en *hoofd van een samenstelling* hoeven vooraf niet bekend te zijn.

Benodigdheden en voorbereiding

Benodigd zijn:

- het leerlingblad;
- pen en papier of een digitaal document;
- toegang tot Woordenlijst.org;
- voor Opdracht 6 een geschikte tekst van 150–300 woorden;
- eventueel toegang tot Taaladvies.net en e-ANS.

Controleer vooraf of de gekozen websites binnen de digitale omgeving van de school toegankelijk zijn.

Voor Opdracht 6 kan de docent een tekst aanbieden. Een leerling of student kan ook zelf een tekst kiezen, mits deze geen persoonlijke, vertrouwelijke of bedrijfsgevoelige informatie bevat.

Keuze uit drie routes

Niet iedere leerling hoeft alle opdrachten te maken. De routes kunnen worden gekozen op basis van wat een leerling al zelfstandig kan.

Route A – Basis en ondersteuning

Geschikt voor leerlingen die de hoofdregel nog niet zelfstandig toepassen.

Onderdelen:

- basisuitleg en taalkundig kader;
- uitgewerkt voorbeeld;
- Opdracht 1;
- Opdracht 2;
- Opdracht 4 met begeleiding;
- reflectievragen 1–4.

Richttijd: 45–60 minuten.

Mogelijke ondersteuning:

- voer het voorbeeld klassikaal of in een klein groepje uit;
- laat de leerling de kern eerst onderstrepen;
- bied de vragen *Wat voor soort ... is het?* en *Wat is de kern?* als hulpzinnen aan;
- laat de leerling mondeling uitleggen voordat het antwoord wordt opgeschreven;
- beperk het aantal voorbeelden wanneer de leesbelasting te groot wordt.

Route B – Van 2F naar 3F

Geschikt voor bovenbouw vmbo en mbo 3–4 wanneer de basis bekend is.

Onderdelen:

- korte basiscontrole;
- Opdracht 3;
- Opdracht 4;
- Opdracht 5;
- Opdracht 6 als zelfstandig vervolg;
- reflectievragen.

Richttijd: twee lesmomenten van ongeveer 45 minuten of gedeeltelijk als zelfstandig werk.

De nadruk ligt op:

- langere samenstellingen analyseren;
- het rechterdeel als kern herkennen;
- spelling in een context controleren;
- bronnen gebruiken;
- een tekst reviseren;
- keuzes verantwoorden.

Route C – Verdieping richting 3F

Geschikt voor leerlingen en studenten die gewone samenstellingen meestal correct schrijven.

Onderdelen:

- Opdracht 1 als korte controle;
- Opdracht 5;
- Opdracht 6;
- Opdracht 7;
- volledige reflectie.

Richttijd: 60–90 minuten.

De nadruk ligt op:

- zelfstandig signaleren;
- complexere twijfelgevallen onderzoeken;
- officiële regels en taalkundige informatie onderscheiden;
- reviseren in een authentieke context;
- bronnen en keuzes zorgvuldig verantwoorden.

Taalkundige achtergrond

Morfologie onderzoekt de interne opbouw van woorden en de processen waarmee woorden worden gevormd. Samenstelling is een belangrijke vorm van Nederlandse woordvorming: twee of meer woorden vormen samen één nieuw woord.

Bij veel Nederlandse samenstellingen is het rechterdeel het hoofd. In het leerlingblad wordt daarvoor het toegankelijker woord *kern* gebruikt. Een *fietshelm* is een soort helm en een *schoolgebouw* is een soort gebouw. Het rechterdeel bepaalt bij zulke samenstellingen de belangrijkste grammaticale en semantische eigenschappen.

Dit patroon is sterk, maar niet zonder uitzonderingen. Het wordt daarom geformuleerd als een kenmerk van *veel* samenstellingen en niet als een regel die altijd geldt.

Morfologie en spelling hebben verschillende functies:

- morfologie verklaart de woordopbouw en betekenis;
- de officiële spellingregeling bepaalt de geschreven vorm.

De taalkundige analyse helpt een spellingkeuze te begrijpen, maar vervangt de officiële spellingregels niet.

Korte toelichting voor vakdocenten en begeleiders

Een samenstelling bestaat uit woorden die samen één nieuw woord vormen. Bij veel samenstellingen is het rechterdeel de kern: een *veiligheidsbril* is een soort bril.

De hoofdregel is dat de delen van een samenstelling aaneengeschreven worden. Bij tussenletters, klinkerbotsing, afkortingen, eigennamen en andere bijzondere gevallen zijn aanvullende regels nodig.

Niet iedere mogelijke nieuwe samenstelling staat als afzonderlijk woord in de Woordenlijst. Als een woord niet wordt gevonden, betekent dit daarom niet automatisch dat het fout is. Controleer dan de spellingregel en vergelijkbare voorbeelden.

Begeleiding en afnemende ondersteuning

De activiteit volgt de lijn:

1. voordoen;
2. oefenen met hulp;
3. zelfstandig toepassen;
4. controleren en verantwoorden;
5. overdragen naar een nieuwe situatie.

Bij het voordoen kan de docent steeds hardop dezelfde vragen stellen:

- Welke woorden herken ik?
- Wat betekent ieder deel?
- Vormen de delen samen één nieuw begrip?
- Welk deel is de kern?
- Hoe schrijf ik het woord voorlopig?
- Welke bron of regel kan ik gebruiken voor controle?

Bouw ondersteuning af zodra de leerling de stappen zelfstandig kan uitvoeren. Een leerling hoeft niet eerst alle eenvoudige opdrachten te maken wanneer de basis al wordt beheerst.

Differentiatie

Meer ondersteuning

- geef de woorddelen vooraf;
- markeer mogelijke twijfelgevallen;
- laat de leerling kiezen tussen twee schrijfwijzen;
- gebruik korte en concrete woorden;
- laat antwoorden eerst mondeling toelichten;
- laat leerlingen samenwerken;
- beperk de authentieke tekst tot ongeveer 100–150 woorden.

Meer verdieping

- laat leerlingen zelf vaktermen verzamelen;
- gebruik langere samenstellingen;
- laat verschillende bronnen vergelijken;
- laat de leerling een onjuist geschreven tekst volledig reviseren;
- vraag naar aanvullende regels voor tussenletters en koppeltekens;
- laat de leerling uitleg schrijven voor een medeleerling.

Beroepsgerichte differentiatie

Gebruik woorden en teksten uit de opleiding of beroepspraktijk, bijvoorbeeld:

- techniek: *machineonderhoud, veiligheidsinspectie*;
- zorg: *zorgplanbespreking, medicijncontrole*;
- handel: *klantcontactformulier, voorraadbeheer*;

- onderwijs: *stagebegeleider, leerdoelbespreking*;
- ICT: *beeldscherminstelling, computerbeveiliging*.

Controleer nieuwe voorbeelden vooraf. Een mogelijk samengesteld woord is niet automatisch een geschikt of gebruikelijk vakwoord.

Aansluiting bij 2F en 3F

De basisopdrachten ondersteunen het herkennen en correct schrijven van veelvoorkomende samenstellingen. De verdiepingsopdrachten vragen daarnaast om zelfstandig analyseren, reviseren, brongebruik en verantwoording in een school- of beroepscontext.

Daarmee kan de activiteit bijdragen aan de ontwikkeling van taalverzorging en schrijfvaardigheid van 2F naar 3F. De activiteit bestrijkt echter slechts een beperkt onderdeel van spelling en schrijven. Een goede uitvoering toont daarom niet aan dat de leerling het volledige referentieniveau beheerst.

Antwoordmodel

Opdracht 1 – Samenstelling of woordgroep?

1. **schoolgebouw – samenstelling**
School en *gebouw* vormen samen één nieuw begrip. Een schoolgebouw is een bepaald soort gebouw. *Gebouw* is de kern.
2. **moeilijke opdracht – woordgroep**
Moeilijke geeft een eigenschap van de opdracht aan. De woorden vormen hier geen samenstelling en worden los geschreven.
3. **stageverslag – samenstelling**
Een stageverslag is een bepaald soort verslag: een verslag over of naar aanleiding van een stage. *Verslag* is de kern.
4. **nieuwe planning – woordgroep**
Nieuwe beschrijft de planning. Het is een bijvoeglijk naamwoord bij het zelfstandig naamwoord *planning*.
5. **fietshelm – samenstelling**
Een fietshelm is een bepaald soort helm. *Helm* is de kern.
6. **duidelijk gesprek – woordgroep**
Duidelijk beschrijft het gesprek. De woorden worden los geschreven.
7. **computerscherm – samenstelling**
Een computerscherm is een bepaald soort scherm. *Scherm* is de kern.
8. **persoonlijke begeleider – woordgroep**
Persoonlijke beschrijft de begeleider. De woorden worden los geschreven.

Voorbeelden van goede uitlegzinnen

Ik schrijf *schoolgebouw* aan elkaar, omdat *school* en *gebouw* samen één soort gebouw benoemen.

Ik schrijf *moeilijke opdracht* los, omdat *moeilijke* alleen een eigenschap van de opdracht aangeeft.

Opdracht 2 – Bouw nieuwe woorden

1. **taalopdracht**
Een taalopdracht is een opdracht die betrekking heeft op taal. De kern is *opdracht*.
2. **stagebegeleider**
Een stagebegeleider is iemand die een student tijdens een stage begeleidt. De kern is *begeleider*.
3. **klantgesprek**
Een klantgesprek is een gesprek met of over een klant. De precieze betekenis hangt af van de context. De kern is *gesprek*.
4. **computerscherm**
Een computerscherm is een scherm dat bij een computer wordt gebruikt. De kern is *scherm*.
5. **brandalarm**
Een brandalarm is een alarm dat waarschuwt voor brand. De kern is *alarm*.

6. werkjas

Een werkjas is een jas die tijdens het werk wordt gedragen. De kern is *jas*.

Andere betekenisomschrijvingen zijn mogelijk, zolang ze bij het gevormde woord passen.

Opdracht 3 – Bouw het woord stap voor stap op**1. schooltaalbeleid**

Mogelijke analyse:

taal + beleid → taalbeleid

school + taalbeleid → schooltaalbeleid

Kern: *beleid*

Betekenis: het beleid van een school op het gebied van taal.

Een andere analyse kan aanvaardbaar zijn wanneer de context daar aanleiding toe geeft en de leerling de gekozen opbouw duidelijk uitlegt.

2. klantcontactformulier

Mogelijke analyse:

klant + contact → klantcontact

klantcontact + formulier → klantcontactformulier

Kern: *formulier*

Betekenis: een formulier voor het vastleggen, voorbereiden of beoordelen van contact met een klant.

De precieze functie van het formulier wordt door de context bepaald.

3. projectplanbespreking

Mogelijke analyse:

project + plan → projectplan

projectplan + bespreking → projectplanbespreking

Kern: *bespreking*

Betekenis: een bespreking van een projectplan.

4. stageverslagbeoordeling

Mogelijke analyse:

stage + verslag → stageverslag

stageverslag + beoordeling → stageverslagbeoordeling

Kern: *beoordeling*

Betekenis: de beoordeling van een stageverslag.

5. beeldscherminstelling

Mogelijke analyse:

beeld + scherm → beeldscherm

beeldscherm + instelling → beeldscherminstelling

Kern: *instelling*

Betekenis: een instelling waarmee de weergave of werking van een beeldscherm wordt bepaald.

Beoordeling van Opdracht 3

Een antwoord is goed wanneer:

- de herkenbare woorddelen juist zijn aangegeven;
- de tussenstappen een aannemelijke betekenis vormen;
- het rechterdeel als kern is herkend;
- de omschrijving bij het volledige woord past;
- de schrijfwijze correct is;
- de gebruikte bron of regel is vermeld.

Leerlingen hoeven niet alle onderdelen als afzonderlijke morfemen te benoemen.

Opdracht 4 – Verbeter een tekst uit de beroepspraktijk

Verbeterde tekst

Tijdens de veiligheidsinspectie controleert de praktijkbegeleider het machineonderhoud en de persoonlijke beschermingsmiddelen. Daarna schrijft de student een kort inspectieverslag. In het verslag beschrijft hij ook de veilige werkplek en de nieuwe afspraken.

Toelichting

veiligheidsinspectie

veiligheid + s + inspectie → veiligheidsinspectie

Een veiligheidsinspectie is een bepaald soort inspectie. *Inspectie* is de kern. Tussen de delen staat een tussen-s.

praktijkbegeleider

praktijk + begeleider → praktijkbegeleider

Een praktijkbegeleider is een bepaald soort begeleider. *Begeleider* is de kern.

machineonderhoud

machine + onderhoud → machineonderhoud

Machineonderhoud is onderhoud aan een machine of aan machines. *Onderhoud* is de kern.

beschermingsmiddelen

bescherming + s + middelen → beschermingsmiddelen

Beschermingsmiddelen zijn middelen die bescherming bieden. *Middelen* is de kern. Tussen de delen staat een tussen-s.

inspectieverslag

inspectie + verslag → inspectieverslag

Een inspectieverslag is een verslag van een inspectie. *Verslag* is de kern.

werkplek

werk + plek → werkplek

Een werkplek is een plek waar iemand werkt. *Plek* is de kern.

Woordgroepen die los blijven

- persoonlijke beschermingsmiddelen;
- een kort inspectieverslag;
- de veilige werkplek;
- de nieuwe afspraken.

De bijvoeglijke naamwoorden *persoonlijke*, *kort*, *veilige* en *nieuwe* blijven los van de woorden die ze beschrijven.

Opdracht 5 – Vergelijk betekenis en spelling

1. Waarom wordt lange termijn los geschreven?

Lange termijn is een woordgroep. *Lange* beschrijft de termijn. De woorden worden daarom los geschreven.

2. Waarom wordt langetermijnplanning aaneengeschreven?

De woordgroep *lange termijn* vormt samen met *planning* één nieuwe samenstelling. Volgens de officiële spellingregel worden de delen dan aaneengeschreven.

3. Wat is de kern?

Planning is het rechterdeel en de kern. Een langetermijnplanning is een bepaald soort planning.

4. Wat betekent het woord?

Een langetermijnplanning is een planning voor een langere periode.

5. Mogelijke vergelijkbare voorbeelden

- *hoge snelheid* → *hogesnelheidstrein*;
- *korte termijn* → *kortetermijndoel*;
- *tweede kans* → *tweedekansonderwijs*.

Andere voorbeelden zijn mogelijk wanneer de schrijfwijze betrouwbaar is gecontroleerd.

Opdracht 6 – Onderzoek een authentieke tekst

Voor deze opdracht bestaat geen vast antwoord. Beoordeel het werk met de onderstaande criteria.

Selectie

De student heeft minimaal vijf relevante woordcombinaties onderzocht.

Analyse

Per combinatie zijn vermeld:

- oorspronkelijke schrijfwijze;
- herkenbare woorddelen;
- kern van het woord;
- betekenis van het geheel;
- samenstelling of woordgroep;
- voorlopige schrijfwijze.

Brongebruik

De student heeft een betrouwbare bron of officiële spellingregel gebruikt. Alleen vermelden dat iets “op internet stond” is onvoldoende.

Revisie

De verbeteringen zijn in de oorspronkelijke tekst verwerkt. De tekst is na revisie opnieuw gelezen.

Verantwoording

Minimaal drie verbeteringen zijn begrijpelijk en controleerbaar verantwoord.

Voorbeeld van een voldoende verantwoording

Ik veranderde *stage begeleider* in *stagebegeleider*. De woorden vormen samen één begrip: iemand die een student tijdens een stage begeleidt. *Begeleider* is de kern. Volgens de hoofdregel schrijven we de delen van een samenstelling aan elkaar. Ik heb de regel gecontroleerd in de Leidraad van Woordenlijst.org.

Mogelijke beoordeling

- **Nog in ontwikkeling:** de schrijfwijzen zijn vooral gegokt of nauwelijks verantwoord.
- **Voldoende:** de meeste analyses en verbeteringen zijn juist en met een betrouwbare bron gecontroleerd.
- **Sterk:** de student analyseert zelfstandig, gebruikt regels en bronnen nauwkeurig en verbetert ook twijfelgevallen zorgvuldig.

Deze beoordeling geldt alleen voor deze activiteit en is geen volledige beoordeling van niveau 2F of 3F.

Opdracht 7 – Onderzoek een moeilijker geval

Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

Voorbeeld met tussen-s

veiligheid + inspectie → veiligheidsinspectie

De hoofdregel vertelt dat de samenstelling aaneengeschreven wordt. Voor de tussen-s is een aanvullende regel of controle nodig.

Voorbeeld met klinkerbotsing

auto + ongeluk → auto-ongeluk

De opeenvolgende klinkers kunnen tot een verkeerde lezing leiden. Daarom wordt een koppelteken gebruikt.

Voorbeeld met een afkorting

btw + tarief → btw-tarief

Btw is een initiaalwoord. In een samenstelling wordt daarbij een koppelteken gebruikt.

Een goed antwoord beschrijft:

- waarom de hoofdregel niet voldoende was;
- welke aanvullende regel is gebruikt;
- hoe de woordopbouw is geanalyseerd;
- welke betrouwbare bron is geraadpleegd;
- hoe de uiteindelijke schrijfwijze is vastgesteld.

Terugkijken op je aanpak

Bij deze vragen zijn persoonlijke antwoorden mogelijk.

1. Waaraan herken je meestal een samenstelling?

Verwacht antwoord: twee of meer woorden vormen samen één nieuw woord of begrip.

2. Wat is het verschil tussen een samenstelling en een woordgroep?

Verwacht antwoord: een samenstelling vormt één woord en wordt in beginsel aaneengeschreven; een woordgroep bestaat uit afzonderlijke woorden die meestal los blijven.

3. Hoe helpt het rechterdeel?

Verwacht antwoord: bij veel samenstellingen is het rechterdeel de kern en geeft het aan om welk soort ding, persoon, handeling of begrip het gaat.

4–8. Persoonlijke reflectie

Een bruikbaar antwoord:

- noemt een concrete stap of moeilijkheid;
- verwijst naar een werkelijk voorbeeld;
- beschrijft een mogelijke volgende aanpak;
- gaat verder dan alleen “het ging goed” of “het was moeilijk”.

Samenvatting voor feedback

- Samenstellingen worden in beginsel aaneengeschreven.
- Woordgroepen worden meestal los geschreven.
- Bij veel samenstellingen is het rechterdeel de kern.
- De betekenis helpt bij de analyse, maar lost niet ieder spellingprobleem op.
- Bij twijfel zijn een officiële spellingregel en betrouwbare taalbron nodig.
- Niet ieder mogelijk samengesteld woord staat als afzonderlijk trefwoord in de Woordenlijst.
- Een spellingkeuze kan worden geanalyseerd, gecontroleerd en verantwoord.

Bronnen en verantwoording

Officiële spelling

Woordenlijst Nederlandse Taal. *Leidraad, hoofdstuk 6: Los, aaneen of met een koppelteken?*
<https://woordenlijst.org/zoeken/leidraad/6.html>

Woordenlijst Nederlandse Taal. *Regel 6.C: Samenstelling en afleiding aaneen.*
<https://woordenlijst.org/zoeken/leidraad/6/2.html>

Taalkundige achtergrond

e-ANS. *Woordvorming door samenstelling.*
<https://e-ans.ivdnt.org/onderwijs/12/samenstelling.html>

e-ANS. *Woordvorming en woordstructuur.*
<https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/topic-16402164761856575>

Referentiehandboek Taalkunde voor het Onderwijs, hoofdstuk 5: Morfologie.

Onderwijsniveau

SLO. *Referentiekader taal.*
<https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/nederlands/referentiekader-taal/>

Verdere toelichting

Taaladvies.net
<https://taaladvies.net/>